

AAPO ROSELIUS

Tankar kring beställningsarbeten kontra forskning

Ordet historik för vanligen tankarna till snäva och amatörmässiga arbeten som ogärna diskuteras i samband med akademisk forskning. Det är knappast någon som helt kan motsätta sig påståendet att beställningsarbeten saknar den frihet och oavhängighet som bildar en orubblig grundpelare för forskning. Beställningsarbeten saknar den typ av kvalitetskontroll som, i alla fall i en idealvärld, upprätthålls av det akademiska forskarkollegiet. Men samtidigt som det finns alla skäl för historieforskare att inte luckra upp den akademiska forskningens grundsatsar, borde det finnas intresse och utrymme att föra en bredare och öppnare diskussion om beställningsarbeten och deras position inom det akademiska forskningsfältet. Bör beställningsarbetena automatiskt kategoriseras i en egen genre eller ska man i stället ignorera genren och granska arbetena enligt samma kriterier som andra forskningsarbeten granskas? Om ett verk fyller kriterierna för ett akademiskt arbete gällande teoretiskt djup, analys, källmaterial och struktur, finns det någon orsak att påpeka dess art av beställningsarbete?

Själv anser jag att beställningsarbeten inte bör ses som en klart avgränsad kategori. Det finns tillräckligt med exempel på beställare som uttryckligen vill ha en bok som baserar sig på oavhängig forskning och som till och med önskar att arbetet utförs i samarbete med historiska institutioner. I många fall är gränsen mellan beställningsarbeten och akademisk forskning snarast en gråzon än en knivskarp skiljelinje.

En diskussion kring temat är av vikt på grund av att en stor del av den historia som produceras i dag sker i form av beställningsarbeten. Utan dem skulle en mängd teman förbli obehandlade och oskrivna. Flertalet beställningsarbeten produceras i dag av historiker med forskarutbildning. Troligen är de flesta historiker inblandade i dylika projekt under något skede av karriären. Med tanke på hur mycket

historieforskning som produceras i samband med beställningsarbeten och med tanke på den långa traditionen av beställningsarbeten är det överraskande hur pass litet temat diskuteras inom forskningskretsar. Är ett beställningsverk ett nödvändigt ont som forskare tar emot när andra kanaler tryter eller kan det vara ett sätt att förverkliga sitt yrke som historiker? En annan viktig fråga gäller utbildningen. Hur förbereds den kommande forskaren att styra en process eller att ta del av ett projekt som utöver forsknings- och skrivefärdigheter kräver gott samarbete med kommittéer och kompromisser samt hänsyn till beställarens åsikter?

Jag har själv skrivit ett flertal beställningsarbeten och är naturligtvis inte neutral i denna fråga. För egen del försöker jag, i mån av möjlighet, ta med så pass mycket som möjligt från den akademiska forskningens arbetsmetoder och krav. I stället för att försöka jämföra beställningsarbeten och strikt akademisk forskning, vilket skulle vara naivt, ser jag det som positivt att forskarna genom att åta sig andra typer av arbeten breddar förståelsen för historiens komplexitet. Det gäller för skribenten att påverka utvecklingen genom att helt enkelt använda sig av den kunskap som ingår i forskarutbildningen.

Ett problem är den vanligaste benämningen på ett beställningsarbete, det vill säga historik. I ordbok beskrivs 'historik' som en "kortare historisk översikt över eller framställning av ett enhetligt ämne". Beskrivningarna i olika ordböcker betonar det kortfattade och smal-spåriga. När det gäller en regelrätt historik ställs det inte krav på en lika omfattande grundforskning och teoretisk ram som det görs inom akademisk forskning. Trots detta ryms i dag alla typer av publikationer inom begreppet där det enda gemensamma är att det finns en beställare och att beställaren samtidigt är föremål för utredningen. I begreppet ingår såväl korta tryckalster, som snarast liknar kavalkader av verksamhetsberättelser och som öppnar sig enbart för en liten skara insatta, som omfattande flerhundraåriga granskningar med notapparat och ett rikt källmaterial.

Med tanke på att omfattande beställningsverk är direkta motsatser till kategoriseringen av en historiker borde det inom historikerkåren finnas behov av att problematisera begreppet. På finska blir det allt vanligare att tala om historia i stället för *historiikki*. Problemet är att det förstnämnda kan förstås också i en alltför bred mening. I större, mer vetenskapliga beställningsprojekt, stöter man därtill ofta på be-

nämningar som historikkommittéer utan att man tänker på att termen inte alltid ger en riktig bild av arbetet. Det finns ett behov av att beroende på arbetenas art och omfattning introducera nya benämningar på det vi gör. Det gäller för historiker att inte nedvärdera forsknings- och skrivarbeten som sker utanför det strikt akademiska. Hur vi benämner våra arbeten anger hur vi värderar dem.

När man talar om beställningsverk i Finland kan man inte negligera traditionens makt, speciellt när det gäller lokalhistoria. Lokalhistoria blev i början av 1900-talet något av en egen bransch inom historieforskningen i Finland och har behållit den positionen fram till nutid. Utan att gå alltför mycket in på de olika ideologiska orsakerna kring intresset för lokalhistorisk forskning finns det skäl att göra några korta iakttagelser. Det professionella greppet inom lokalhistoria åskådliggörs bland annat av att författarna till de första moderna stadshistorieverken var utbildade historiker såsom Alma Söderhjelm med sin tredelade *Jakobstads historia* (utkom åren 1907–1914) och arkivarien Wilhelm Ruuth med böcker om Viborgs, Åbos och Björneborgs historia (utkom åren 1897–1923). Vid sidan av dessa storverk fördes de första diskussionerna i Finland om det professionella kontra det amatörmässiga inom lokalhistorisk forskning. Robert Boldt, som hörde till hembygdsrörelsens ledande personer, ville i början av 1900-talet skapa en hembygdsforskning som skulle omfamna och sammanföra professionalismen och det folkliga inslaget. Boldts mycket idealistiska idé om en samhällsskolande och demokratisk hembygdsforskning väckte kritik bland många professionella, och bland annat kritiserade den unge historikern Arvi Korhonen starkt det folkliga inslaget inom hembygdsforskningen.

Under mellankrigstiden skapades grunderna för den starka lokalhistoriska tradition som finns än i dag i Finland. Det fanns då ett stort behov av att manifesteras det moderna fosterlandet genom vetenskaplig hembygdsforskning. I stället för legender och myter skulle det nya Finland skapas med vetenskaplig exakthet, naturligtvis insvept i en moralgeografisk förståelse av det agrara som nationens grund. På 1930-talet grundade Historiallinen Yhdistys en särskild organisation, Lokalhistoriska byrån. Byråns uppgift var att garantera en tillräckligt vetenskaplig nivå på främst lokalhistoriska verk.

Den starka vetenskapliga traditionen som skapades under mellankrigstiden inom lokalhistoria återspeglas i den stora mängd akademiskt förankrad lokalhistoria som producerades under årtiondena strax efter

andra världskriget. Samma akademiska tradition går inte att finna i tidens företagshistoria. Som exempel kan nämnas att efterkrigsårens mest produktiva skribent inom företagshistoria, Victor Hovding, trots sina många bedrifter inte var en professionell historieforskare. I dag är situationen annorlunda och även företagshistoria har trätt in i den akademiska världen med omfattande samarbete mellan forskare och företag/intresseorganisationer. Till de mer omfattande och högklassiga projekten hör bokserien om skogsindustrins historia, som finansierades av Skogsindustrin r.f. och som förverkligades av forskare vid historiska institutionen vid Helsingfors universitet.

Den lokalthistoriska trenden har fortsatt skapa vetenskapligt högtstående verk. Bland böcker som utkommit på svenska kan nämnas Olle Siréns livsverk om Pernå sockens historia (första delen utkom 1959 och sista 1999) samt Knut Drakes och Henry Rasks bok om Snapper-tunas historia (1991). Under 2000-talet har en del landskapsförbund arbetat tillsammans med historiska institutioner vid universitet. Bland annat producerade historieforskare vid Tammerfors universitet under 2000-talet de fyra återstående delarna av Satakuntas omfattande historieverk. Denna symbios skapar, till synes problemfritt, en bro mellan beställningsarbeten och akademisk forskning. Trots den starka vetenskapliga och statistiska traditionen inom lokalthistoria kan man se en klar utveckling mot stilistiskt sett allt bättre verk. Läsarvänligheten har blivit ett krav i stället för ett överraskande tillägg. Det statistiska materialet inbakas snarast i texterna i stället för att som tidigare stå ut som demonstrationer av vetenskaplighet.

I dag har Lokalthistoriska byrån ett nytt namn, Beställningshistorikcentralen. Dess uppgift är att utgöra en länk mellan det akademiska och det brokiga fältet av historieskrivning som utgår från beställningsarbeten. Centralen arrangerar seminarier och ger råd både för skribenter och beställare. Av stor vikt inom fältet är även företag som specialiserat sig på historiska beställningsverk och som uttryckligen använder sig av historieforskare. Av dessa producenter kan nämnas Spiritus Historiae, som verkat i trettio år, Bränn & Bränn, som snart verkat i tjugo år, och det något nyare men starkt akademiska Sigillum.

De flesta beställningsarbeten är naturligtvis mindre till omfånget och har en mindre vetenskaplig pondus än så kallade tungviktare inom branschen såsom historieverk som behandlar hela landskap. Ofta sätter redan produktionstiden gränser som omöjliggör mer omfattande

forskning i samband med beställningsarbeten. Trots det vågar jag påstå att branschen ser allt ljusare ut för forskare. Vi har, som jag ser det, två utvecklingstrender som påverkar produktionen av beställningsarbeten. Allt fler organisationer vill ha mera omfattande, mera akademiskt skrivna böcker om sin egen historia. Detta kan bero på att vi lever i en tidsperiod i Finland där flera företag och medborgarorganisationer firar 100-årsjubileum i och med att de grundades under perioden mellan 1906 och början av 1920-talet. Men jag vill även påstå att det finns ett växande intresse för historia och en ökad historiemedvetenhet som delvis återspeglas hos beställarna. Speciellt tycker jag att detta gäller allmännyttiga organisationer som har en allt större press på att synas i samhället i en situation där gränserna mellan myndigheter, tredje sektorn och privata företag blir mindre klara.

En annan tydlig utveckling är att det i dag finns allt fler forskare inom branschen. Antalet historieforskare som innehar en doktorsgrad är större än någonsin samtidigt som tjänsterna inom det akademiska inte ökar i samma takt. Detta betyder rimligtvis att många i alla fall delvis arbetar utanför de strikt akademiska cirklarna. I de flesta fall är det fråga om att skriva beställningsarbeten, för att inte använda det mer använda uttrycket ”historiker”. Det är ett faktum att allt mer av den historia som skrivs utanför akademiska forskningsprojekt eller i form av populärhistoriska faktaböcker skrivs av personer med forskarutbildning. Det har vissa konsekvenser.

Logiskt sett leder den ökade andelen forskare till att den vetenskapliga kvaliteten på beställningsarbetena förbättras. Till denna mekanism bidrar antagligen även det faktum att tävlan om beställningsarbeten blir hårdare bland forskare. Forskaren vill såväl för den egna yrkesidentitetens som för självkänslans skull se att den egna produkten står så nära akademisk forskning som möjligt. Oberoende av graden av integritet finns det knappast någon forskare som vill medge att deras frihet att formulera sig inskränkts av beställaren. En lättare metod- och teoridel byggs gärna in i texten. Med allt fler beställningsarbeten som håller en hög vetenskaplig nivå skapas även en modell för kommande arbeten och de kommande beställarna.

När man betraktar de senaste årens stora beställningsverk syns en klar tendens att överge det smala perspektiv som historikern traditionellt sett har haft. Min egen erfarenhet, av såväl större som mindre projekt, förstärker intrycket av att beställaren, endera på förhand eller

senast under arbetets gång, ofta visar intresse och förståelse för behovet av att återge den historiska kontexten för att kunna göra det förflutna förståeligt.

Här kommer vi in på ett område som har att göra med förvandlingen inom historiefältet där både de som producerar och de som konsumerar historia har nya möjligheter. Intresset för historia är stort och det finns en mängd verktyg till forskarens förfogande som inte existerade tidigare. De historiska källorna och litteraturen blir allt mer tillgängliga för allt fler människor. Arkiv kommer i digital form hem till vardagsrummet. Informationen kan sällas allt bättre med allt lättare program och på en allt kortare tid samtidigt som nya produktionskanaler gör det möjligt att skapa slutprodukter på relativt hög nivå med relativt små kunskaper. Denna, till stor del positiva, utveckling ställer dock allt högre krav på de historiker som är engagerade i beställningsarbeten. Förväntningarna från beställarna ökar och det gäller att visa varför det lönar sig att avlöna en professionell forskare i stället för att söka billigare alternativ. Det gäller att analysera längre utvecklingslinjer, kontextualisera, föra in komparativa metoder – allt sådant som den traditionella definitionen av en historik inte innehåller. Den kanske viktigaste punkten är emellertid att paketera helheten stilistiskt sett i en tilltalande form.

Det finns, trots det ovan sagda, förstås en skiljelinje mellan akademisk forskning och beställningsarbeten, men gränsen är allt annat än skarp – det handlar snarast om en gråskala. Och visst, en historieforskare kan definitivt utöva sitt yrke på ett tillfredsställande sätt även genom beställningsarbeten. Det gäller dock att inse att oberoende av beställare, historikkommittéer och tidsramar är det forskaren själv som har den största möjligheten att påverka hur slutprodukten ser ut.